

UOT 581.9**BAKI ŞƏHƏRİNİN FLORASI HAQQINDA QEYDLƏR****N.A.SADIQOVA, T.P.DİTRİX, G.R.SARIYEVA*****Bakı Dövlət Universiteti***
maharramova.gunel@mail.ru

Ekologiya və torpaqşünaslıq fakültəsi Bioekologiya kafedrasının 2015-2017-ci illər ərzində yerinə yetirəcəyi "Bakı şəhərinin urboekologiyası" mövzusunda ETİ-nin 1-ci mərhələsinin yekunu olaraq tədqiq olunan ərazinin müxtəlif sahələrində təsvir edilmiş bitki birliklərində növlərin inventarizasiyası zamanı tipik psammofit və yarımşəhra növləri, şəhər ekologiyası üçün xarakterik növlər, invaziv növlər, Azərbaycanın Qırmızı kitab növləri müəyyən olunmuşdur.

Açar sözlər: invaziv növlər, ekosistem, yarımşəhra, endem, psammofit növlər

Bakı şəhəri və ətraf ərazilərdə bitki örtüyü bir sıra geobotaniki tədqiqat metodlarından istifadə etməklə tədqiq edilmişdir. Fitosenozda növlərin layihə örtüyü və bolluğu Braun-Blanke və Londo/Zaxarias şkalasına, ümumi layihə örtüyü Ramenski üsuluna, bitkilərin növ səviyyəsində təyini və azərbaycanca adları «Флора Азербайджана Изд-во АНА СССР Им. В. Л. Комарова 1-8 т. 1950-1961 г.» çoxcildlərinə, latın adları isə <http://www.theplantlist.org/> internet ünvanına əsasən verilmişdir. Həmçinin hər bir geobotaniki təsvirin aparıldığı ərazinin dəqiq coğrafi koordinatları və dəniz səviyyəsindən hündürlüyü GPS cihazı vasitəsilə müəyyən edilmiş, yamacın meyilliyi kompasın köməyi ilə təyin olunmuşdur.

Dəmiryol vağzalında sənişin və yük daşımaları ilə əlaqədar olaraq şəhər florasının 55-70%-nə burada rast gəlmək olar. (Wittig 2008). Göstərilən mənbəyə əsaslanaraq Bakı şəhəri Dəmiryol vağzalında aparılmış tədqiqat zamanı burada həm Abşeron yarımadası üçün xarakterik sahilyanı ərazilərdə bitən psammofitlərdən- *Salsola kali* L., *Limonium meyeri* (Boiss.) Kuntze, *Chondrilla juncea* L. və s., gilli torpaqlar üzərində bitən yarımşəhra florasına aid bitki növlərindən isə çox az sayda *Alhagi pseudoalhagi* (M.Bieb.) Desv.ex B.Keller &Shap., *Scorzonera biebersteinii* Lipsch.rast gəlinmişdir.

2015-ci ildə Bakı dəmiryol vağzalında aparılan yenidənqurma və təmir-tikinti işləri ilə bağlı burada mövcud olan bitkiliyin əsas hissəsi sıradan çıxmışdır. Ehtiyat yollarda, yüklərin daşındığı hissədə qatar relslərinin arasında şəhər ekologiyası üçün xarakterik xeyli növlərə - *Polygonum aviculare* L., *Sisymbrium irio* L., *Cynodon dactylon* (L.) Pers., *Hordeum murinum* L., *Sonchus oleraceus* (L.) L., (*Lactuca serriola* L.), *Oxalis corniculata* L., *Tribulus terrestris* L., *Taraxacum* sp., *Convolvulus arvensis* L., *Stellaria media* (L.) Vill., *Plantago lanceolata* L., neofit bitkilərdən isə cənubi Çin mənşəli *Ailanthus altissima* (Mill.) Swingle (çox miqdarda), Amerika mənşəli növlər- *Amaranthus deflexus* L., *A. blitoides* S.Watson, *A. retroflexus* L., *Conyza canadensis* (L.) Cronquist rast gəlinmişdir. Bir qayda olaraq neofitlər dəmiryol stansiyalarında, limanlarda və botanika bağlarında rast gəlinir (Sukopp 2004).

Şək. 1. Çin göyrüşü- *Ailanthus altissima* (Mill.) Swingle

Şək. 2. Çayır- *Cynodon dactylon* (L.) Pers

Şək. 3. Süpürgəvari tonqalotu- *Bromus sterilis* L.

Qız qalası ətrafı

Qız qalasının ətrafı Bakının ən qədim yaşayış yerlərindəndir. Müasir dövrümüzdə də burada əhali sıxlığı müşahidə olunur. Bir çox sinantrop növlər belə yerlərdə yaşamağa uyğunlaşmışlar. Qız qalasının ətrafı şəhər yerləri üçün xarakterik qazonla, döşəmə daşlarla və ruderal yol kənarları ilə əhatə

olunmuşdur. Döşmə daşlar və ruderal yol kənarlarında bir sıra bitkilər mövcuddur. Məs.: nəm mamırotu (*Sagina procumbens* L.), ləçəksiz mamırotu (*S. apetala* Ard.) və s. rast gəlinir. Qazon sahəsində hansı bitkinin toxumlarının əkilməsindən asılı olaraq qırtıç və topal üstünlük təşkil edir.

Tez-tez çayır invaziv növ kimi qazon sahələrinə nüfuz edir. Quraqlığa davamlı olduğu üçün suya qənaət məqsədilə çayırdan qazon kimi istifadə etmək məsləhət görülür.

İçərişəhərdə döşmə daşları arasında götürülmüş nümunə sahəsinin təsviri:

(Coğrafi kordinatları- N40°22 01 E49°50 12, sahənin ölçüsü-1x3, cəhət E 2°, layihə örtüyü 2-3%, aspekti sarı-yaşıl, torpaq örtüyü-qum və döşmə daşları, antropogen təsirin səviyyəsi yüksəkdir.)

	Növlər	Örtük%	Bolluq Londo/BL		Feno faza 03.07.2015	Hünd. (sm)
1	<i>Polycarpon tetraphyllum</i> (L.) L.	1	1	1	toxum	5-10
2	<i>Poa annua</i> L.	>1	+	+	torum	5-8
3	<i>Tribulus terrestris</i> L.	r	+	+	buton.	5
4	<i>Sagina apetala</i> Ard.	<1	1	1	toxum.	5-7
5	<i>Cynodon dactylon</i> (L.) Pers.	r			veg.	1
Nümunə sahəsinin yaxınlığında aşağıdakı növlər qeydə alınmışdır.						
1	<i>Plantago lanceolata</i> L.				veg.(rozet)	
2	<i>Morus alba</i> L.					
3	<i>Oxalis corniculata</i> L.				çiç.	4-5
4	<i>Conyza canadensis</i> (L.) Cronquist					
5	<i>Sisymbrium irio</i> L.				çiç.	10
6	<i>Polygonum aviculare</i> L.					
7	<i>Ficus carica</i> L.				veg.	4-5
8	<i>Ailanthus altissima</i> (Mill.) Swingle				veg.	
9	<i>Melilotus officinalis</i> (L.) Pall.				veg.	
10	<i>Sonchus oleraceus</i> (L.) L.				veg.(rozet)	
11	<i>Limonium</i> sp.				veg.	5

Teleqüllə ətrafında edilmiş müşahidələr zamanı burada Abşeron üçün xarakterik yarımsəhra fitosenozu - ətirli yovşanın dominantlığı ilə efemerli yovşanlıq (*Artemisetum ephemerosum*) assosiasiyasının təbii vəziyyətinin dəyişkənliyə uğradığını müşahidə etdik (şəkil 4). Buna səbəb yaşllaşdırma məqsədilə yamaclarda eldar şamı (*Pinus brutia* var. *Eldarica*), tuya (*Thuja occidentalis* L.), həmişəyaşıl sərv (*Cupressus sempervirens* L.), oleandr (*Nerium oleandr* L.) kimi növlərin əkilməsi, suvarma və antropogen çığırın yaranmasıdır.

Teleqüllə yaxınlığında təsvir edilmiş fitosenozun quruluşu və növ tərkibi:

m.

Torpaq mülkiyyəti _____ Sahənin ölçüsü _____ 5x5 _____
 Torpaq tipi _____ Boz-qonur _____
 Relyef _____ Dağlıq _____
 Assosiasiya Yerli (İlkin) _____ Efemerli -yovşanlıq _____ Örtük _____ 30 _____ %
 Antropogen təsirin səviyyəsi _____ Orta _____
 Assosiasiyanın aspekti _____
 Ağaclar _____ % Kollar 3-4% Yarımkollar 10-15 % Otlar 5 % Mamırlar--% Şibyələr --%
 Peyin _____ % Qurumuş bitkiləin örtüyü _____ 1% _____ Daşlar _____ 5-10% _____ Orta hündürlük _____ 20-30 _____ sm.

	Növlər	Örtük%	Bolluq Londo/BL		Feno-faza 28.05.15	Hünd. (sm)
1	<i>Pinus brutia</i> var. <i>Eldarica</i> *	2-3	0,2	1	Veg.	50
2	<i>Nerium oleadr</i> L.*	1-2	+	+	Veg.	50
3	<i>Cypresus sempervires</i> L*	>1	+	+	Veg.	50
4	<i>Thuja occidentalis</i> L.*	>1	+	+	Veg.	50
5	<i>Artemisia lerchiana</i> Weber	10-15	1	2a	Veg.	25
6	<i>A. arenaria</i> D.C	1<	+	+	Veg.	30
7	<i>Allium</i> sp.	1-2	0,2	1	Çiç.	20
8	<i>Onobrychis vaginalis</i> C.A.Mey.	1<	+	+	Ç.2-M ₁	40-50
9	<i>Aegilops triuncialis</i> L.	5	1	2a	Çiç.	20
10	<i>Medicago arabica</i> (L.) Huds.	1	+	+	Mey ₂	10
11	<i>Orobancha artemisiae-campestris</i> Gaudin.	1<	+	+	Çiç.	10-25
12	<i>Rostraria</i> sp.	1<	0,1	1	Çiç.	10
13	<i>Salsola kali</i> L.	1<	+	+	Quru	20
14	<i>Erodium cicutarium</i> (L.) L'Hér.	1<	+	+	Ç.-M	10
15	<i>Filago pyramidata</i> L.	1<	+	+	Çiç.	5
16	<i>Hordeum murinum</i> L.	1<	+	+	Tox.	25
17	<i>Suaeda cf. microphylla</i> Pall.	1<	+	+	Veg.	-
18	<i>Catapodium rigidum</i> (L.) C. E. Hubb.	1<	+	+	M ₃	5-10
19	<i>Avena fatua</i> L.	1<	+	+	M ₃	50
20	<i>Alhagi pseudoalhagi</i> (M. Bieb.) Desv. ex B. Keller & Shap.	1<	+	+	Veg.	30
21	<i>Poa bulbosa</i> L.	1-2	0,2	1	Tox.	25
22	<i>Lactuca serriola</i> L.	1<	+	+	Veg.	5-10
23	<i>Lolium perenne</i> L.	1<	+	+	Tox.	40
24	<i>Cirsium cf. setosum</i> (Willd.) Besser	1<	+	+	Veg.	5
25	<i>Malcolmia africana</i> (L.) R.Br.	1<	+	+	M ₃	-
26	<i>Hirschfeldia incana</i> (L.) Lagr.-Foss.	1<	+	+	Ç.3-M ₁	30

Nümunə sahəsinin yaxınlığında gülümbahar, söyüd, şeytanqanqalı, üskükotu kimi bitkilər də yayılmışdır.

Tərəfimizdən Teleqüllə ətrafında nisbətən təbii yarımsəhra ekosistemi indikatoru olan Azərbaycanın nadir endem Qırmızı kitab növləri itikənarlı süsən- (*Iris acutiloba* C.A. Mey.), Şamaxı qərənfil- (*Dianthus Schemachensis* Schischk.) (Azərbaycan Respublikasının Qırmızı kitabı 2013.) müşahidə edilmişdir (şəkil 4, 5).

Şək. 4. İtikənarlı süsən

Şək. 5. Şamaxı qərənfil

Şamaxı qərənfil, həmçinin Bakının Lökbatan qəsəbəsi ərazisində yaşayış evləri ətrafında da qeydə alınmışdır.

Bakı şəhəri yarımsəhra zonasında yerləşdiyindən buranın ilkin (təbii) florası da yarımsəhra bitkilik tipinə aiddir. Aparılmış tədqiqatlar nəticəsində mərkəzdən kənarda-şəhərətrafi qəsəbələrdə rast gəldiyimiz nisbətən təbii yarımsəhra ekosistemi florasının antropogen təsirlər nəticəsində dəyişkənliyi uğradığının, tikinti altında istifadə olunduğunun bir daha şahidi olduq. Yaşllaşdırma məqsədilə təbii ekosistemə edilən müdaxilələr bir tərəfdən estetik zövqə, gözəlliyə xidmət edirsə digər tərəfdən ilkin ekosistemin deqradasiyasına səbəb olur, ən əsası nadir növlərin məhv olması prosesini sürətləndirir.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikasının Qırmızı kitabı Nadir və nəsli kəsilməkdə olan bitki və göbələk növləri. İkinci nəşr, Bakı, 2013.
2. Флора Азербайджана. АНА ССР им. В.Л.Комарова 1-8 т. 1950-1961г.
3. Sukopp H. Human-caused Impact on Preserved Vegetation, Landscape and Urban Planning 68, (2004) s.347–355.
4. The Plant List (2013). Version 1.1. Published on the Internet; <http://www.theplantlist.org/> (accessed 11.10.2015).
5. Wittig R.: Siedlungsvegetation. Ulmer, Stuttgart 2008.

Qeyd: Cədvəldə * işarəsi ilə nişanlanmış bitki növləri mədəni növlərdir.

ЗАМЕТКИ О ФЛОРЕ ГОРОДА БАКУ

Н.А.САДЫГОВА, Т.П.ДИТРИХ, Г.Р.САРЫЕВА

РЕЗЮМЕ

Кафедрой «Биоэкология» факультета Экологии и Почвоведения запланировано проведение 2015-2017 гг. НИР по теме «Урбоэкология города Баку». По итогам 1-го этапа в процессе описания растительных сообществ города Баку и прилегающих к ним территорий, проведена инвентаризация видов. Были выявлены следующие виды: типичные псаммофиты и полупустынные виды, характерные для городской экологии, инвазивные виды, Краснокнижные виды Азербайджанской Республики.

Ключевые слова: инвазивные виды, экосистема, пустыня, эндем, псаммофитные виды

NOTES ON THE FLORA OF BAKU

N.A.SADYGOVA, T.P.DIETERICH, G.R.SARIYEVA

SUMMARY

The department of "Bioecology" of the faculty of Ecology and Soil Science planned the scientific research work on the topic "Urban ecology of Baku city" for 2015-2017 years. Thus, typical plant communities of Baku city and its surroundings were described and the first inventory of species was set up. The following groups of species were identified: typical psammophytes and semi-desert species, characteristic species for urban environments, invasive alien species, Red Book species of the Azerbaijan Republic.

Key words: invasive alien species, ecosystem, desert, endemic, psammophyte species

Redaksiyaya daxil oldu: 12.10.2015-ci il

Çapa imzalandı: 05.02.2016-ci il